

Шуенкова К. М.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ «СВІЙ-ЧУЖИЙ» В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Опозиція «свій-чужий» так чи інакше пронизує всю культуру, є одним з фундаментальних базових протиставлень для людської свідомості і тому здавна привертала увагу вчених. Протягом всієї історії наукових досліджень це протиставлення становило собою предмет різних наук: філософії, психології, соціології, етнології, етнокультурології тощо. Суто лінгвістичне вивчення даного протиставлення довгий час не мало належного висвітлення в працях вітчизняних та закордонних вчених і на сьогодні залишається досить актуальним. Проте без опори на попередні здобутки інших наук в галузі дослідження цієї проблеми, вивчення опозиції «свій-чужий» з лінгвістичної точки зору ніколи не буде вичерпним, всебічним та повним.

Серед сучасних наукових парадигм мовних досліджень особливу увагу слід звернути на етнопсихолінгвістичний та лінгвокультурологічний напрямки, оскільки пізнання мови, як відомо, потребує виходу за її межі із звертанням до людини, однією із суттєвих характеристик якої є етнічна ідентичність. Дослідженню багатьох аспектів етномовного бачення світу приділяють увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці [1; 2; 4; 7; 9; 13; 16; 17; 20; 22; 23].

Суб'єктивна природа міжетнічного спілкування проявляється в існуванні етнічних стереотипів щодо представників «чужих» етнічних спільнот. Співіснування різних етнічних груп на одній території лише прискорює процес формування обопільних уявлень цих етносів, адже розвиток етнічної свідомості та формування точок зору про різні етнічні спільноти завжди супроводжується процесом стереотипізації набутого раніше досвіду. Стереотипізація цього досвіду знаходить широке відбиття у мові, тому не випадково, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки зростає інтерес науковців до питань культурної ідентичності та етнічних стереотипів [3; 8; 10; 11; 14; 15].

Разом з тим, поза увагою дослідників залишилася ціла низка специфічних рис, притаманних етнолінгвокультурній ситуації у США. Наше дослідження проводилось на матеріалі американського варіанту англійської мови не випадково, адже як зазначають автори Оксфордського словника, хоча англійська мова і є світовою, «центр її знаходиться у США, тому американський варіант заслуговує особливої уваги» [24, с. XI]. Окрім того, як влучно відзначив Зацний Ю. А., «дослідження мовознавців свідчать, що вплив американського варіанту багато в чому визначає розвиток словникового складу інших варіантів» [6, с. 23].

Як відомо, основним механізмом формування американської нації стала саме імміграція. Культурні контакти між тими етнічними групами, що мешкають на території США, сприяють формуванню в їхній свідомості обопільних стереотипів, що фіксуються системою етнономінацій та впливають на організацію міжетнічної комунікації. Стосунки між домінуючою етнічною групою WASP (White Anglo-Saxon Protestants) та етнічними меншостями Сполучених Штатів, а також етносами поза межами США, існують в рамках опозиції «свій-чужий», особливості вербалізації якої вказують на специфічне бачення та членування світу певною колективною етносвідомістю.

Відтак актуальність проведеного нами дослідження зумовлюється необхідністю вивчення особливостей вербалізації опозиції «свій-чужий» в англійській мові США на тлі соціально-культурного розвитку американського суспільства та процесу стереотипізації досвіду етносів.

Основною метою даної статті є дослідження особливостей вербалізації опозиції «свій-чужий» в американському варіанті англійської мови на базі взаємодії білих та чорних американців.

Одразу слід наголосити, що категорія чужерідності відбивається у мові завдяки категорії найменування особи, яка характеризує людину, перш за все, як носія суспільних (в тому числі і етнічних) відносин та як істоту біологічну, із властивими їй якостями, ознаками та особливостями. Кожна з номінацій «чужих» етнічних груп є часткою процесу ідентифікації, у якому здійснюється приписування певних якостей та характеристик тим чи іншим етнічним спільнотам. Така ідентифікація, як влучно зазначив Ю. А. Сорокін, має яскраво виражений аксіологічний характер [12, с. 43].

Досить складний характер відносин між етнічними спільнотами, які проживають на території Сполучених Штатів, знаходить своє відображення у мові. В американському варіанті англійської мови він простежується, перш за все, в системі етнономінацій, тобто особливого розряду лексичних одиниць, у семантиці яких закладені позитивні характеристики «своїх» етнічної групи та негативні характеристики «чужої» спільноти, і які, за словами І. О. Голубовської, належать до тієї «унікальної для кожної культури лексики, через яку етнос самоідентифікується як колектив носіїв мови, що певним чином сприймає, відчуває та оцінює навколишню дійсність» [4, с. 14].

З огляду на неможливість детального розгляду в цьому дослідженні вербалізації опозиції «свій-чужий» всіма етнічними групами США, ми вирішили продемонструвати специфіку відображення сприйняття «свого» та «чужого» саме на базі взаємодії білих та чорних американців, адже незважаючи на існування у багатонаціональній Америці такої кількості різноманітних етносів, найбільш антагоністичними тут завжди були (та багато в чому залишаються і зараз) взаємовідносини між WASP та афроамериканцями.

Особливе місце при дослідженні стереотипізації етносів у США займають спроби осмислення історичних засад розвитку взаємовідносин білих та чорних американців, ключову роль в яких, як відомо, зіграла неволя останніх. Дуже влучно, на нашу думку, охарактеризував вплив рабства на подальший розвиток стосунків між даними етнічними групами американський вчений С. Ванн Вудвард, який наголошував, що рабство було лише одним із способів вказати чорношкірому на його місце у суспільстві, а жорстокість та несправедливість, які супроводжували експлуатацію білими американцями чорних, походять від самого початку розвитку міжрасових відносин [26, с. 11].

Історія розвитку культури африканських рабів в американському суспільстві – це величезна тема, що знаходиться на перетині антропології, історії культури, політики, соціології та інших наук. Проте ми не ставимо собі за мету детальний розгляд її у цьому дослідженні, а лише хотіли б наголосити на деяких її особливостях. Здобутки культури афроамериканців дійсно важко переоцінити, бо вони охоплюють не лише різноманітні музикальні течії, мистецтво малюнка та розпису на стінах *graffiti art*, танок у стилі *break dance*, вміння проводити дискотеки та вести музичні радіопрограми, а являють собою певний стиль життя, який наразі має величезний вплив на американську популярну культуру в цілому: стиль одягу, телевізійну рекламу, популярність пейджерів та джипів з гучномовцями тощо [5, с.58]. Однак, цей вплив, здається, не дуже втішає самих афроамериканців, які, незважаючи на тривалу сегрегацію, все ж прагнуть зберегти «свою» культуру, «свою» індивідуальність та унікальність [19, с. 19].

Слідом за Мері Гордон, яка наголошувала, що «чорні висловлювали свій біль та журбу з приводу несправедливості суспільства у мові» (тут і надалі переклад наш – К.Ш.) [18, с. 215], ми стверджуємо, що важливою рисою властивої афроамериканцям тенденції до відокремлення є саме впровадження окремої мови спілкування (Black English / African American Vernacular English / Ebonics). Основне завдання її, як відомо, полягає в посиленні солідарності представників «свого» етносу та введення в обіг «чужих» етносів, перш за все білих, що досягається шляхом кодування від них певної інформації. Проте варто зазначити, що не лише в етносоціології Black English із закладеною в нього різкою оцінкою всього, що належить до світу білих, та позитивною характеристикою «свого» світу, можна знайти численні приклади вербалізації протиставлення «свій-чужий». Такі приклади характерні і для загальноживаного американського варіанту англійської мови.

Варто наголосити, що досить велика кількість етнономінацій на позначення представників «чужих» етносів ґрунтується саме на сприйнятті «чужого» кольору шкіри, і хоча сам по собі колір не несе в собі негативної оцінки, за словами американського вченого Г. Олпорта: «серед усіх фізіономічних завад найсуттєвішим є посилання на колір» [16, с. 297]. Пейоративність терміна *nigger* як одного з найбільш образливих прізвиськ афроамериканців, що походить від латинського слова *niger* – «чорний», відтак імовірно заснована на негативній конотації багатьох висловів, що існують у мові: *black day*, *black lie*, *black outlook*, *black crime*, *black death* тощо. Це пов'язано, в свою чергу, із семіотичним принципом відокремлення себе, «свого» світу від оточуючої реальності через протиставлення «чужий» людині, «чужому» етносу, «чужому» світу, тобто із категоризацією опозиції «свій-чужий».

Цікаво, що до вживання номінації *nigger* тяжіють і самі афроамериканці. Проте в більшості випадків вона переосмислюється ними, набуває протилежного значення та використовується на позначення виняткової чоловічої мужності та винахідливості, які не можуть не викликати захоплення (особливо у сполученні з означеннями *crazy*, *bad* та *bad ass*): «*It was a big thing then to be considered a crazy nigger. We regarded crazyness as an esteemed quality, something to be admired, like white people admire courage. In fact, to our way of thinking, crazyness and courage were one and the same. So most guys in the street tried to establish a rep as a crazy nigger, or a bad nigger*» [21, с. 56]. Слід звернути увагу на графічний спосіб увиразнення прикметника *bad* в останньому реченні, що іноді використовується для акцентуації уваги на певній лексичній одиниці.

Іноколи афроамериканці використовують термін *nigger* у тому ж значенні, що і білі, тобто на позначення грубого, невихованого, примітивного чорного. В автобіографії Нейтана Маккола, афроамериканця, який досяг величезних успіхів в світі білих попри колір своєї шкіри, знаходимо вислів його матері, яка, виводячи його з братами в дитинстві на прогулянку, часто повторювала: «*Stop showing your color. Stop acting like a nigger!*» [21, с. 12].

Результати проведеного дослідження вказують на те, що більшість етнономінацій на позначення афроамериканців в американському варіанті англійської мови ґрунтується [25]:

- на **особливостях їх зовнішнього вигляду** (*Banjo Lip, Blue Gums, Bootlip, Bumper Lips, Burr Hair, Biscuit Lip, Congo Lip, Horse Gums, Nappy Head, Wool Head* тощо), насамперед **кольору шкіри** (*Blackie, Black Barbie, Burnt Cracker, Burnt Match, Burnt Toast, Choco, Chocolate Drop, Coal-Burner, Coalminer, Cocoa, Colored, Darkie, Poo, Skinflint* і т. д.);

- на **низці соціокультурних ознак**, пов'язаних, у першу чергу, з рабством (*Antique Farm Equipment, Apple, Boy, Cargo, Cotton-Picker, Lincoln's Mistake, Point Six, Remote Control, Slave, Strange Fruit* та ін.), а також із низьким рівнем життя та високим рівнем злочинності в чорних кварталах, безробіттям тощо (*Blow, Future Inmate, Gee, Ghetto, Gimpy, Safe* і т. п.).

Такі ж самі групи нам вдалося виділити і серед етнономінацій на позначення білих афроамериканцями [25]:

- **особливості зовнішнього вигляду** (*Flat-ass, Flat-back, Golden Toe, Gorilla Head, Missing Tooth, Mullethead* тощо), насамперед **кольору шкіри** (*Cracker, Paleface, Pastyface, Redneck, White Devil, Whitey* та ін.);

- **низка соціокультурних ознак** (*Boss, Caveman, Cornfed, Grand Dragon, Hick, Honkey, Serial Killer* та ін.).

Отже, такі особливості виокремлення певних ознак для номінації представників «чужих» етносів є цілком закономірними, адже позначаючи людину, вибір роблять не з безмежної кількості її нормативних властивостей, а саме з малої кількості індивідуальних якостей. При цьому перевага надається, як правило, найбільш розпізнавальним з них – природним властивостям або типовим досягненням пересічного представника певного етносу.

Подальший розвиток проблеми дослідження вербалізації опозиції «свій-чужий» та дотичних з нею питань ми бачимо у наступних напрямках: детальне вивчення протиставлення «свій-чужий» на позначення інших етнічних груп, розгляд етноспецифічного характеру фразеології, що відображує дане протиставлення, дослідження концепту «свій-чужий».

Література

1. Белова А. Д., Ніколенко О. В. Призвиська: соціо-культурний і соціо-прагматичний аспекти // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. праць. – 2000. – № 4. – С. 26-30.
2. Везжицкая А. Семантические универсали и описание языков: Пер. с англ. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780 с.

3. Гладких С. В. Этнические стереотипы и проблемы межкультурного общения // Этнические проблемы современности: Сборник статей. – Вып. 5. – Ставрополь, 1999. – С. 57-65.
4. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: Монографія. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
5. Жапов В. В. Особенности эволюции ВЕ как социального явления на современном этапе // Вестник МГУ. – 2001. – № 1. – С. 55-63.
6. Защный Ю. А. «Внутрішні» запозичення сучасної англійської мови // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11 (95). – Том 1. – С.23-29.
7. Красных В. В. «Свій» среди «чужих»: миф или реальность? – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
8. Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. – М.: Ключ-С, 1999. – 224 с.
9. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособ. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
10. Пфанделль Г. Особенности идентичности русскоязычных эмигрантов, с раннего возраста проживающих в Австрии // Вопросы филологии. – 2004. – № 1 (16). – С. 16-21.
11. Ратмайр Р. Межкультурная прагматика: стратегии общения с «чужим» на примере немецко-русских совпадений и различий некоторых стереотипов коммуникативного поведения // Вопросы филологии. – 2004. – № 1 (16). – С. 29-32.
12. Сорокин Ю. А. Речевые маркеры этнических и институциональных портретов (Какими мы видим себя и других) // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С.43-53.
13. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособ. – М.: Слово, 2000. – 264 с.
14. Шевелева И. П. Этнический стереотип как феномен культуры // Язык и социум: национально-культурная картина мира и национально-культурная специфика межъязыковой коммуникации. – Раздел 1. – 2002. – С. 72-76.
15. Ященко В. П. Ідентичність американського півдня: роль історико-географічного та культурного описів // Мова і культура. Серія «Філологія». – 2002. – Вип. 5. – Т. 3. – С. 259-262.
16. Allport G. Linguistic Factors in Prejudice // Multitude. Cross-Cultural Readings for Writers. – New York: McGraw-Hill, Inc, 1993. – P. 294-302.
17. Berlitz C.F. The Etymology of the International Insult // Encountering Cultures. Reading and Writing in a Changing World / Ed. by R.Holeston. – NJ: A Blair Press Book, 1992. – P. 37-40.
18. Gordon, M. «I can't stand your books»: a writer goes home // Visions of America / Ed. by W.Brown and A.Ling. – New York: Persea Books. – 369 p.
19. Jones R.L. What's Wrong with Black English // Encountering cultures / Ed. by R.Holestone. – Boston: Blair Press. – 648 p.
20. Jordan J. Standard English and White English // Encountering Cultures. Reading and Writing in a Changing World / Ed. by R.Holeston. – NJ: A Blair Press Book, 1992. – P.8-9.
21. McCall N. Makes Me Wanna Holler. A Young Black Man in America. – New York: Vintage Books, 1994. – 416 p.
22. Mead M. Growing up in Immigrant America // Encountering Cultures. Reading and Writing in a Changing World / Ed. by R.Holeston. – NJ: A Blair Press Book, 1992. – P.257.
23. Morain G.G. Kinesics and Cross-Cultural Understanding // Encountering Cultures. Reading and Writing in a Changing World / Ed. by R.Holeston. – NJ: A Blair Press Book, 1992. – P. 454-475.
24. The New Oxford American Dictionary / Ed. by E. Jewel, F. Abate. – New York, Oxford: Oxford University Press, 2001. – 2023 p.
25. The Racial Slur Database. – <http://www.rsd.org/>. – 95 p.
26. Woodward C.V. The Strange Career of Jim Crow. Third Revised Edition. – New York: Oxford University Press, 1974. – 233 p.

Шурма С. Г.

ОБРАЗНОСТЬ ГОТИЧНОГО ОПОВІДАННЯ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Е. ПО, А. БІРСА ТА Х. ЛАВКРАФТА)

До «готичної» теми вперше звернулися британські письменники, а появу готичної прози пов'язують з публікацією роману «Замок Оранто» Г.Уолпола у 1764 [1, с. 11]. У Сполучених Штатах Америки ця традиція була запроваджена дещо пізніше, тож досліджувані нами твори належать до XIX – початку XX століть. В доробках Е. По, А. Бірса та Х. Лавкрафта є прозові твори, які можна визначити як «готичні». Слідом за В. І. Оле-невою [2, с. 13], до «оповідань» ми відносимо власне оповідання, новели та прозові мініатюри. *Актуальність* дослідження образності в готичному оповіданні полягає в підході до словесної поетичної образності як жанрової ознаки та визначення в руслі когнітивної поетики специфіки образності, що притаманна американським готичним оповіданням, творам малої форми. Таким чином, *новим* є лінгвокогнітивний погляд на образний простір готичного оповідання, започаткованого в американській літературній традиції Е. По у XVIII столітті. Основною *проблематикою*, досліджуваною в цій статті, є жанрові особливості образності готичних оповідань Е. По, А. Бірса та Х. Лавкрафта. *Метою* статті є розгляд готичного оповідання як жанру з погляду образності. *Завданнями*, які ми ставимо у цій статті, є розкриття когнітивних механізмів, які зумовлюють створення Е. По, А. Бірсом та Х. Лавкрафтом словесних поетичних образів у готичних оповіданнях, а також визначення концептуального простору, притаманного цьому жанру.

Готичне оповідання як літературний жанр. Американське готичне оповідання – це жанр художнього твору, що характеризується особливим художнім світом, в якому провідною темою є тема смерті. Е. По, А. Бірс та Х. Лавкрафт були не лише творцями цього жанру в американській літературі, а й одіозними постатями в уяві літературних критиків [3, с. 20; 4, с. 2; 5, с. iii], що було скоріше враженням, яке залишали по собі їх твори, ніж справжнім обличчям письменників, чия фантазія піднесла їх поза межі буття.

Страх (terror), жах (horror) та непояснене (uncanny) є тими складниками, що зазвичай пов'язують з готичною літературою; різниця між ними полягає у душевному стані героя [6, с. 235, 124, 287]. Якщо страх – це стан душі, який розкриває її грані у нестандартній ситуації, то жах, навпаки, «заморожує (freezes)» [6, с. 124] її. Непояснене є невідомим і саме тому видається таким жахаючим.

Готичне оповідання зображує втечу головного героя від реальності [7, с. 10], коли герой є жертвою свого знання про неідеальність світу навколо і світу в собі. Момент розуміння істини настає тоді, коли герой знаходиться у пограничному стані, балансує на межі між життям та смертю. Через сон, хворобу чи страх пізнається сутність буття, відбувається осяяння.

Готичне оповідання приваблює до себе читачів своєю оригінальністю та несхожістю з повсякденністю і буденністю, своїм заглибленням у природу людського і поясненням «непоясненого» у єдино можливий для цього спосіб: через нове називання. Саме тому готичне оповідання тяжіє до яскравої образності.

Образність готичного оповідання. Знання про буття в готичних оповіданнях знаходить своє розкриття в словесних поетичних образах. Розгляд концептуальної сторони словесних поетичних образів дозволяє осягнути когнітивні механізми, які сприяють появі образів у тексті оповідань. Художня цінність образу полягає у ступені його новизни та таксономічній руйнації уявлень про світ. Тобто, текст є естетично довершеним, коли в ньому закладений ступінь новизни, викликаний «насиленням над когнітивними процесами», коли когнітивні процеси,